Kruppa Tamás

A PÁPAI HADSEREG FELVONULÁSA A MAGYARORSZÁGI HADSZÍNTÉRRE 1595-BEN
Egy kora újkori példa a szállítás nehézségeire*

Gianfrancesco Aldobrandini pápai generális 1595. június 4-én Rómában a Santa Maria Maggiore templom előtti ünnepélyes zászlóbontással indult első magyarországi hadjáratára a török ellen.[1] A pápai hadsereg létszámát nem ismerjük pontosan, Florio Banfi két forrás alapján 9528 gyalogosról és 933 lovasról számol be.[2] Massimo Carlo Giannini nem levéltári forrásra hivatkozva 7600 gyalogosban és 260 lovasban jelöli meg a létszámot.[3] Ez az adat valószínűleg a Vatikáni Titkos Levéltár Fondo Borghese 96 F kötetének iratain alapul. Ezekből kiderül, hogy a létszám július 21-én 7123 gyalogosra és 260 lovasra rúgott, akikből 6335 gyalogost addigra már be is hajóztak. De még vártak további csapatokat, ugyanis a behajózott létszám egy része nem pápai, hanem egyéb zsoldos volt, illetve nem érkezett még meg a fentebbi időpontig maga Aldobrandini generális kb. 200 fős lovas kíséretével.

Ezek a számok tehát egyrészt messze elmaradnak a Banfi által közölt táblázat számaitól, amelyhez még hozzá kell számítanunk egy Federico di Sangiorgio által vezetett, 1700 főre rúgó kontingenst, másrészt nem illenek össze az alább közlendő levél és az ugyanakkor született feljegyzés adatai sem. A többszörös eltérésnek több oka is lehet. Elképzelhető, hogy a katonák egy része még behajózásra várt, de a levélben nem tüntették fel külön ezt a részét a legénységnek; továbbá lehet, hogy gyalog indultak el, éppen a szállító bárkák hiánya miatt, végül pedig az is lehetséges, hogy a június 16-án Rómából elindult 10 461 fő egy része megbetegedett és nem tudott tovább vonulni, vagy egyszerűen megszökött, vagy már eleve a hadiszemlén nem a valós létszámot jelentették le a parancsnokok.[4] Ezért a hadse-

* Kutatásaimat az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport támogatta.

[1] Valójában két zászlót kapott, az egyik az egyház, a másik a pápa (Aldobrandini) zászlaja volt. *La legazione di Roma, di Paolo Paruta. 1592–1595.* Volume III. A cura di Fulin, Rinaldo – Stefani, Federico. Venezia, 1887, 162. (A továbbiakban: *Paruta* III.)

[2] Florio Banfi: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1939. 40. sz. 18–20. Paolo Paruta római velencei követ szerint összesen 14 ezer embert akartak felfogadni. *Paruta* III: i. m. 155. A hadfogadáshoz lásd még Giampiero Brunelli: *La santa impresa. Le crociate del papa in Ungheria (1595–1601)*. Roma, 2018, 55–56, 59–62.

[3] Massimo Carlo Giannini: *L'oro e la tiara. la costruzione dello spazio fiscale italiano della Santa Sede (1560–1620)*. Bologna, 2003, 241.

[4] A mustrát Bolzanóban, illetve Hallban tartották, ami felvetette a fentebb jelzett problémát. Paruta követ ezzel összhangban fejezte ki kétségeit, hogy legalábbis a katonák java részének Rómából Bolzanóba még tisztjeik nélkül, tehát nem szoros hadrendben kellett elvonulniuk. További prob-

reg létszámát, legalábbis amennyi a tiroli Hallon keresztül átvonult, a július 21-én jelentett létszám alapján 6500 – 7500 fő közé tehetjük. Ez egyébként nagyjából megfelel a később a levelezésben felbukkanó nyolcezres létszámnak, ennyire számítottak ugyanis 1595 után, illetve később is a császári udvarban a pápaságtól.

A sereget, bár ez volt az elsődleges cél, nem kizárólag a pápai állam területéről toborozták, mivel szép számmal találunk rekrutákat a Milánói Spanyol Kormányzóság területéről is. Ezen egységeket értelemszerűen hozzá kell számolnunk ehhez a számhoz, így viszont nagyjából azt a létszámot kapjuk, amely Banfi munkájában szerepel. Vagyis a bő kétezer fős lemorzsolódást a milánói egységekkel sikerült pótolni. Megjegyzendő, hogy Paolo Paruta római velencei követ jelentése szerint a pápa eredetileg egy 14 ezer fős gyalogosból és 650 lovasból álló hadsereg felállítását vette tervbe, ami a követ szerint nehezen lett volna kivitelezhető, figyelembe véve az emberhiányt. Ez magyarázza, hogy bár a pápai állam területéről akarták az egész hadsereget toborozni, Aldobrandini indulása után még tett egy nagyobb toborzó körutat a „szomszédba", Marcheba és Romagnába, hogy feltöltse a létszámkereteket.[5] Ez a művelet nem lehetett túlságosan sikeres, amire az mutat, hogy északon, a Milánói Spanyol Kormányzóság területén a tervezett kétezer helyett végül háromezer embert fogadtak fel,[6] amint az alább közlendő levélből kiderül.[7] Úgy tűnik tehát, hogy a követnek lett igaza, ugyanis ha a milánóiakat is ide számítjuk, akikből szintén a követ szerint eredetileg kétezret akartak megfogadni, végül a tervezett keretnek bő 2/3-át sikerült kiállítani.[8]

A pápai sereg tehát több kontingensből tevődött össze: voltak, akik egyenesen Rómából vagy a város környékéről indultak, másokat távolabbi tartományokból és városokban, például Perugiában toboroztak, és volt egy milánói kontingens.[9] Bár nagyon számítottak rá mind Rómában, mind Prágában, a háborúban nem vett

lémát jelentett, ahogy a követ jelentésében olvassuk, hogy a felfogadott társaság java része újonc, illetve nincstelen földönfutó, sőt köztörvényes bűnöző volt – akiknek amnesztiát, illetve javaik visszaszerzését ígérték –, és akikkel már Rómában is voltak fegyelmezési gondok. *Paruta* III. i. m. 163. A velencei követ egyik júliusi jelentésében be is számolt a csapatok egy részének zendüléséről. Uo. 184–185.

[5] *Paruta* III. i. m. 163. A pápai állam hadfogadási rendszeréről lásd alaposan Brunelli: i. m. 49–51.

[6] A végső létszám 2700. Brunelli: i. m. 72.

[7] A levél adatai alapján ugyanakkor magasabb szám jön ki, mivel a már behajózott 6335 fő mellé még vártak háromezer embert Milánóból, valamint 1600 gyalogost, 5 zászlóaljnyi egyéb gyalogságot, 250 lovast, valamint Aldobrandini 200 fős lovas kíséretét. Ez további 5–6 ezer embert jelentett, a végső szám tehát 12 ezer főre jönne ki. Csakhogy nem tudjuk, hogy pontosan mekkora volt a pápai csapatokkal egy időben behajózott egyéb olasz kontingensek létszáma.

[8] *Paruta* III. i. m. 155–156., 164., 169.

[9] A milánói gyalogos kontingensről lásd még *Paruta* III. i. m. 156., és Bagi Zoltán: *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*. Budapest, 2011, 374.

részt a Velencei Köztársaság, amely kínosan ügyelt arra, hogy még a látszatát is elkerülje a beavatkozásnak.[10]

Rómából a következő útvonalon vonultak fel a csapatok a magyarországi hadszíntérre: a régi római kori via Flaminián Narniig, majd Serravalle del Chienti, Tolentino, Macerata és Recanati érintésével Anconába. Ott behajóztak, majd Riminiben kiszálltak. Onnan a via Emilia érintésével Bolognán és Modenán át Mirandoláig vonultak. Az út itáliai részének utolsó szakaszai Ostiglia, Rovereto, Trento, Egna, Bolzano és Bressanone települések voltak. Ezután következett a Brenner-hágó, Steinbach, végül Hall.[11] Itt már rendelkezésre állt egy vízi út először az Innen, Brunau im Inn – Passau, majd innen már a Dunán Krems an der Donaun keresztül Bécsig, majd onnan tovább Pozsony térségébe.[12]

Elvileg lehetséges volt egy másik útvonal is Grác irányában, szintén részben velencei területen keresztül, egy magas hegyek által övezett hosszú és meglehetősen szűk keresztmetszetű szárazföldi folyosón, majd a stájerországi nem kevésbé hegyes terepszakaszon. Ez az útvonal rövidebb lett volna, Aldobrandini 1601-es harmadik hadjáratát a rendelkezésre álló idő szűkössége miatt pontosan ezen az útvonalon vezette, de ez alkalommal és két évvel később, 1597-ben is a hagyományos útvonal mellett döntött. Ennek oka nyilvánvalóan az volt, hogy a pápai hadsereget mindkét esetben az ország központi területén, Buda környékén akarták bevetni. 1601-ben eleve a mellékhadszíntérnek számító Dráva vidéken, Kanizsa ellen indultak a hadműveletek.[13] Ezt pedig délnyugat felől könnyebb és gyorsabb volt elérni. Az alább közölt iratok fontos adatokat szolgáltatnak arra nézve, hogy hol voltak ennek az útvonalnak a főbb megállóhelyei. Velence távolmaradása ellenére azért annyit sikerült elérni, hogy igénybe vehették átvonulás céljából Velence

[10] Ennek egyik érdekes és jellemző epizódjáról Tommaso Contarini velencei követ számolt be. 1595. május 2-ai jelentésében említést tett egy Giovanni Battista Barbaro nevű velencei származású alfiereről, azaz mai rangban zászlósról, akit hasztalan próbált lebeszélni, hogy részt vegyen a török elleni magyarországi harcokban. (Archivio di Stato di Venezia Senato, Germania, filza 23, fol. 94r.) A jelentős irodalmi pályát befutó és a török elleni háborúval több *discorsó*ban is foglalkozó Paruta jelentéseiben igen szkeptikusan nyilatkozott a háborúról. Ez azonban részben betudható védekező magatartásnak is, mivel a Köztársaságot mind a pápa, mind a császár a velencei követek, valamint sajátjaik útján arra nógatták, hogy lépjenek be a háborúba. A velencei politikához lásd Jan Paul Niederkorn: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg" Kaiser Rudolf II. (1593 1606).* Wien, 1993, 256–385.

[11] *Paruta* III. i. m. 184, Brunelli: i. m. 65.

[12] A pápai csapatok októberi felállását terciók és kompániák szerint és pontos létszámmal lásd Andrea da Mosto: Ordinamenti militari delle soldatesche dello stato romano nel secolo XVI. In: *Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken,* 1904. 6. sz. 102.

[13] Florio Banfi: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1940. 41. sz. 213–228; Bagi Zoltán Péter. „Egy kudarc okai. Kanizsa 1601. évi ostroma". *Aetas* 2013. 28. sz. 5–30, Kanász Viktor: Kanizsa 1601-es ostromának itáliai forrásairól és emlékeiről. *Castrum. A Castrum bene Egyesület folyóirata* 2019. 22. sz. 79–92. Brunelli: i. m. 124–152.

szárazföldi területét észak felé, Trento irányában, a Verona és a Garda-tó közti területen húzódó útvonalon, ahogyan a többi olasz fejedelemség, a mantovai,[14] illetve a milánói csapatok tették az előző, 1594. évben.[15] Ha ezt nem engedték volna, gyakorlatilag lehetetlenné vált volna az átjutás, mivel az egész régió, természetesen az összes útvonalával egyetemben, a Köztársaság birtokában volt. Paruta követ egyik jelentéséből az is kiderül, hogy a kiterjedt velencei területen, a Terrafermán, amely meglehetősen hosszan kiterjedt észak–déli irányban, két megállót terveztek.[16]

A pápai csapatok július folyamán érkeztek Hallba, hogy ott behajózzanak: a műveletet a felső-ausztriai kormányzat felügyelte, amely II. Rudolf császárnak írt, alább olvasható levelében vázolta a logisztikai kérdést.[17] Az egyik fő problémát a rendelkezésre álló hajók száma jelentette; pontosabban az aggodalmak forrása az volt, hogy nem lesz elegendő szállítótér, amikor a pápai hadsereg többi része Hallba ér. Ezért előre látván a nehézségeket, Brunauba, illetve Passauba küldtek egy megbízottat, hogy ott vásároljon, aki azonban nem talált elég használható állapotban lévőt, ráadásul az áradás miatt legalább három hétre volt szükség ahhoz, hogy Hallba vontassák őket, jóllehet szükséghelyzetben igen sok vontatóló bevetésével ezt a távot 16 nap alatt is meg lehet tenni. A levélből azonban érződik, hogy ezt rendkívüli esetként tartják számon, a szükséges idő ennek inkább a dupláját veszi igénybe.

A levélből az is kiderül, hogy a csapatok Krems an der Donauban, illetve Bécsben szállnak ki a hajókról. A több mint 500 km-nyi víziutat a folyón felfelé

[14] Ehhez lásd Vincenzo Gonzaga mantovai herceg hadinaplóját. Paolo Bertelli: I Gonzaga e l'Impero: storia di nobiltà e di dipinti. In: *Atti della Accademia roveretana degli Agiati* 256 (2006). Ser. VIII. Vol. VI. 93–149. A forrásra Bagi Zoltán hívta fel a figyelmemet.

[15] Ezt valószínűsíti a velencei Colleggio protokollumának 1594. május 24-én kelt bejegyzése: ebben kérték a ferrarai, milánói, mantovai csapatok átengedését Magyarország irányába a veronai úton császári területre, azzal a megjegyzéssel, hogy tegyék lehetővé az ellátásukat is, cserébe mindent fizetnek. Archivio di Stato di Venezia (a továbbiakban: ASVe) Colleggio, Esp. Princ., filza 8, s. f. Ugyanezt lásd a következő évben (1595. júl. 24.), amikor Aderbale Manerbio mantovai követ szabad átvonulást kért ura, a mantovai herceg számára. Uo. A protokollumokban nem találtam nyomát annak, hogy odafelé tárgyalták volna a pápai csapatok átengedésének kérdését. Ennek valószínű oka, hogy ezt nem a Collegio tárgyalta, hanem magasabb szinten történt az egyeztetés a pápai nunciatúra és talán a Szenátus vagy valamelyik egyéb velencei hivatal, pl. a Tízek Tanácsa közbeiktatásával. Arra viszont van adat, hogy a velencei kormányzat utasította római követét, jelezze a pápának, miszerint minden segítséget, köztük orvosi ellátást is, megad az átvonuló csapatoknak. *Paruta* III. i. m. 185. Visszafelé ugyanakkor találtam adatot egy ilyen áthaladási kérelemre. Giovanni Battista del Monte 1596. január 3-ai kihallgatásán kért engedélyt a sebesült és beteg katonák szabad áthaladására. ASVe Colleggio, Esp. Princ., regg. 11, fol. 166r–167r. A pápa csapatok átvonulásáról lásd még *Paruta* III. i. m. 145.

[16] *Paruta* III. i. m. 162.

[17] Lásd az 1. sz. iratot. A logisztikával kapcsolatban lásd még *Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601)*, (Collectanea Vaticana Hungariae I/) kiad. Kruppa Tamás, Budapest–Róma 2019, n. 1–3. sz.

vontatva Hallig viszonylag gyorsan kellett megtenni. A levélből sajnos azt már nem tudjuk meg, hogy vajon a felszerelés, illetve az ellátmány is a kérdéses 86 hajóra került-e, vagy másképpen oldották meg a szállítást; arra a problémára azonban éles fényt vet, hogy a magyarországi harctérre felvonuló pápai és egyéb katonaság nagymértékben függött a vízi szállító eszközöktől. Vagyis ennek a fajta szállításmódnak nemcsak előnyei voltak az olcsóság, a biztonság, de főleg a nagy volumenű szállító kapacitás miatt, ami folyón lefelé segítette a császári, az egész Kárpát-medencére vonatkozóan pedig felfelé akadályozta az oszmán hadsereget egészen Bécsig, hanem hátrányai is. Sajnos nem ismerek kutatásokat arra nézve, hogy az erdőkben igen gazdag ausztriai területeken miért okozott problémát megfelelő mennyiségű szállítóhajó rendelkezésre bocsátása a harcoló katonaság számára, a levélből mindenesetre kiderül, hogy egy egész régiót érintő problémáról van szó.

A legnagyobb gondot azonban nem is annyira az okozta, hogy a hajók egy része még nem ért vissza, és még csak nem is az, hogy nehéz volt eladó bárkákat találni a kis volumenű kereskedelmi forgalom miatt, hanem a szállításhoz nélkülözhetetlen hajósok hiánya. Akik elmentek a már említett kontingenssel, még nem értek vissza, és tartottak attól, hogy egy részük vissza se fog térni, megfelelő embereket pedig nemcsak a környéken, hanem sem Tirolban, sem a szintén közeli Bajorországban nem találtak. Hogy érzékeltessék a probléma nagyságát, a levélírók készítettek egy gyors számvetést: e szerint július 20-ig összesen 6335-en jelentek meg, akiket 86 hajóval szállítottak el. Még további 1–6 ezer főnyi, gyalogos és lovas elszállítására van kapacitásuk, a hajókhoz azonban nincsenek hajósok, tehát nem fognak tudni elindulni, ha addig nem küldik vissza őket.[18] És akkor ebbe még bele kellett kalkulálni azt is, hogy az addig igénybe vett hajók egy része tönkremegy vagy legalábbis javításra fog szorulni.

Úgy tűnik tehát, hogy a Habsburg-, illetve a tartományi kormányzat számára nem állt rendelkezésre olyan arzenál, beleértve a személyi állományt is, amely például mind az oszmán, mind a velencei hajóhad számára biztosította a megfelelő eszközöket akár egy folyamatos tengeri háború számára. Az oszmán birodalomra vonatkozóan például éppen a tizenöt éves háborút megelőző évekből ismerünk nagyon fontos adatokat arra vonatkozóan, hogy a rossz állapotban lévő hajóhad feljavítása és a hiányzó gályák pótlása érdekében a birodalom tartományaira különböző mértékű kvótákat vetettek ki. Az erdélyi fejedelemségtől például ebben az időben a hajótesthez szükséges szurkot, illetve a vitorlákhoz szükséges kötélzetet, illetve ennek alapanyagát kezdték el követelni.[19] Ausztria nem volt tengeri hatalom, még

[18] Lásd a 2. sz. iratot.

[19] Erről legutóbb az oszmanisztika eredményeit felhasználva a szakirodalommal együtt lásd Kruppa Tamás: *A kereszt, a sas és a sárkányfog. Törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597)*. Budapest – Róma, 2014, /Collectanea Vaticana Hungariae I./, 278–281. A gyakorlat nem volt ismeretlen éppen a pápaság területén sem, ahol V. Sixtus óta az Anconában állomásozó 10 gályából álló pápai flotta fenntartására 1589 óta szedték a *tassa delle galere*t. Ezt az 1594–1595-

annyira sem, mint az egyébként a tengeri hatalomnak szintén nem számító oszmán. De nem volt sokkal jobb a helyzet a szárazföldi szállítókapacitás esetében sem. Bagi Zoltán kutatásai rávilágítanak arra, hogy a szállításhoz szükséges szekerek egy részét uradalmakból, városokból, kolostorokból rekvirálták.[20] A pápai hadsereg az ellátmány és a csapatok eljuttatásához szükséges szállítóeszközöket a jelek szerint a túlterhelt és kapacitáshiánnyal küzdő császári ellátószervezettől várta.[21] Nem találtam azonban eddig adatokat nemhogy a személyzetre, de még arra nézve sem, hogy vajon ezek a rekvirálások biztosították-e a hiányzó szekereket, és ha nem, akkor azokat hol és milyen módon pótolták.

*

A közölt két forrás érzékletesen világít rá arra, hogy mekkora nehézségeket kellett leküzdeni ahhoz, hogy egy komplett hadsereget több mint ezer kilométerre eljuttassanak a harctérre, ráadásul úgy, hogy a legkönnyebb és gyorsabb vízi útvonalat, amelynek járhatóságát az árvizek akadályozták, a távolság több mint felén nem is vehették igénybe. Ugyanakkor jelzi VIII. Kelemen pápa elszántságát és határozott politikai akaratát, valamint a két együtt harcoló hatalom, a pápai és a császári adminisztráció rugalmasságát, hogy ennek a kihívásnak végül három alkalommal is sikerült megfelelni.

Dokumentumok

1.
A felső-ausztriai tartományi kormányzat II. Rudolf császárnak

Innsbruck, 1595. július 21.

Megkapták parancsát, hogy a pápai katonaság elszállítására vásároljanak 70 hajót. Ezek beszerzése azonban nehézségekbe ütközik, amint azt korábbi levelükben már jelezték, amelyet azután írtak, hogy a pápai biztos jelenlétében összeszámolták a rendelkezésre álló bárkákat. A probléma megoldása érdekében egy megbízottat Salzburgba, Brunauba és Passauba küldtek, hogy hajókat vásároljon. Küldésüket megnehezíti az áradás, ezért több hétre van szükség ezek Hallba szállításához.

ös pénzügyi évre is kivetették, és úgy tűnik, hogy nem a hajóhad számára. Giannini szerint ez az egyik újítás volt pénzügyi téren, mivel ezt az adót a pápai tizedek közé sorolták be, amelynek egy jelentős hányadát a török elleni háború céljára fordították. Giannini: i. m. 196. Ennek azonban a bárkaépítésben bajosan csapódhattak le az eredményei, már csak a nagy távolság miatt sem.

[20] Bagi: i. m. 93–94.

[21] Az itáliai vonulás folyamán szekerenként 25 fővel számolt az adminisztráció. Brunelli: i. m. 66.

Nehézségeket okoz a megvásárolható hajók hiánya is, amely kérdésben Vilmos bajor herceg segítséget ígért. Ha a hajók Hallba érnek, a katonaság szállítása elől elhárulnak az akadályok. Augusztus elejére várják a háromezer fős milánói kontingenst. Amiből egy további probléma származik, tudniillik, hogy nem áll rendelkezésre kellő számú tapasztalt, az Innt ismerő hajós, mivel ezek eltávoztak az olasz katonasággal. Egy ekkora hajóhad ellátásához sem Tirolban, sem Bajorországban nem találni elég embert. Ezért kénytelenek megvárni, hogy visszaérjenek. Arra kérik, haladéktalanul adjon parancsot, hogy amint a katonaság Kremsben vagy más helyen partot ér, azonnal küldjék vissza Hallba a hajós személyzetet. Salzburgba és Bajorországba levelek mentek hajósok felfogadása ügyében, de eddig eredménytelenül.

Összesen 86 hajóval 6335 gyalogost és egy kevés lovast szállítottak el. A hajók beszerzése a virágzó kereskedelem miatt is nehézkes. Annyi áll most rendelkezésre, amennyivel 1–6 ezer főt be tudnának hajózni, ha lennének, akik elvinnék őket. Ascanio Sforza alkapitány és Raitenau salzburgi érsek mindent megtesznek a sikeres lebonyolítás érdekében.

Tegnap befutott Flaminio Delfino 250 lovassal és 5 zászlóalj gyalogossal. Ma 1600 gyalogos érkezett, holnapra várják Aldobrandini málháját, 27-ére pedig személyesen őt körülbelül kétszáz lovassal. Minden rendben menne, ha elegendő számú hajós állna rendelkezésre. Kérik, tájékoztassa őket, hogy a generális Bécsbe vagy Prágába akar-e menni.

Illustrissime, Clementissime, Serenissime Domine

Accepimus nudiustertius vesperi Caesareae Vestrae Maiestatis a proprio ejus cursore literas 17o huius mensis datas, e quibus clementissimum mandatum, de acquirendis adhuc septuaginta navigiis, pro pontificio Italo milite expediendo humilime cognovimus. Qua propter nos jam observantissime declaramus, quod videlicet in hoc transitu nihil magis est nobis cordi, quam qua ratione supradictus miles quam commodissime ditiones Caesareae Vestrae Maiestatis excedere posset. Nam ex humilimis nostris proximis litteris, Caesarea Vestra Maiestas procul dubio clementissime cognovit, quam notabilia gravamina huic regioni tam diuturno transitu oboriantur, ut silentio praeteream sumptus Caesareae Vestrae Maiestati qui hac ex Camera exponuntur. Utrum vero res haec septuaginta istis navigiis expediri possit, et utrum tot desint nobis, est incompertum. Nam a die 11o huius, quo litteras dedimus facta est computatio continua Hallae omnium navium praesente pontificii militis commissario,[22] et considerantes numerum tam equitu, quam peditum, arbitrati tamen sumus, quod miles (qui iam in regione degit) facile hisce poterit expediti, quare etiam non tantopere, ut antea, ursit numerum augeri navium. Sed per se coniungens milites et equites rem cupit promovere. Res tamen hoc requirit, et expedit etiam, ut potius navium sit aliqua copia, quam defectus. Quare

[22] Girolamo Matteucci, az egyik pápai hadbiztos.

non intermisimus ante dies decem, praesentem nostrum pabuli magistrum Casparum comitem mittere Salisburgam, Prunnoviam, imo Passavium[23] usque pro acquirendis navigis. Sed res in incerto est exposita. Aquarum enim est inundatio, magna, ac propterea adverso flumine navigare est difficultas maxima. Praeterea possibile non est, citius quam intra 3 hebdomadas Prunovia Halam attingere, sicuti ex proxime emptis navigiis (quibus defectum utcunque resarcivimus) compertum habemus, nam maxima instante necessitate Halam pertigerunt, in itinere decem et sex dies persistentes quamvis in iis attrahendis plurimi equi laborarent. Praeterea Prunoviae nullas amplius, iis exceptis quas emimus, reperimus idoneas, quare expectandum nobis est, si forte supradictus pabuli magister in fluvio Halce aliquas acquireret, quae tamen secundo flumine Prunnoviam usque ducuntur et hinc ad nos pertrahuntur. Passavium majori adhuc intervallo a nobis distat, quare eo faciendam computationem e re esse non duximus. Quid? Quod, in Superiori Bavaria nihil tale quid reperire liceat, etsi quid adesset, illustrissimus princeps Vuielhelmus in Bavaria libentissime nobis impertiretur, necin ullo nobis deesset. Arbitramur nihilominus, ut supra judicavimus, quod si quidem Prunnaviae emptae naves iam Hallam appulerunt, miles, tam eques, quam pedes, qui in his partibus versatur, his poterit facile expediri. Nec quantum in nobis est putamus cavalariam aliam domini de Aldobrandino ducis generalis venturam adeo cito, saltem quod forte sub initium Augusti 3000 militum e Mediolanensi[24] slado et aliquot venturieri (de quibus tamen nihil certi nobis constat) sint venturi, pro quibus erunt naves, quas pabuli magister in flumine Halce alibique cöemerit, (si tamen appulerint) usui. Sed clementissime imperator nova et valde onerosa oritur difficultas, quod videlicet nautas, maxime magistros navium, qui fluminis Oenis aliquam haberent experientiam habere non possimus. Et hic defectus inde oritur, quod cum nautae nostri Italico cum milite descenderunt, inferius detinentur, nec statim nobis remittuntur, vel saltem remitti nolunt, ut sequentibus navibus iterum usui esse possent. Impossibile enim est tantum nautarum in Tyroli et Bavaria reperiri numerum, qui sufficiat pro tota armada transportanda. Accedit, quod pauci sint probe experti et nautae probati. Aequum tamen esset, ita rem instituere, ut divina gratia affulgente omne periculum praecaveretur, milesque extreme perditioni haud exponeretur. Quare ut et huic malo remedium adhibeatur, nam postriduum defectum nautarum patiemur, modo(?) interim desiderati nautae (qui a primo adhuc trajecta absentes sunt) in has partes iterum redierint, extrema cogente necessitate humilime Vestram rogamus Caesaream Maiestatem dignetur absque mora, per proprium celerem cursorem Viennae, Cremsii [25] et aliis in locis clementissime ac severe praecipere, ut si forte miles Cremsi vel aliis in locis

[23] Salzburg, Brunau, Passau.

[24] Milánó.

[25] Krems an der Donau.

detineretur, nostri nautae statim et absque omni mora nobis Hallam remitterentur, nec ipsi eis ultra uterentur. Nautisque gravi sub paena mandare, ne diutius moram trahant. Et si contingat eos recta Viennam pergere, ne tamen nautae ibi detineantur, nec ulterius mittantur, multo minusque ut a Caesarea Vestra Maiestate delegatis ibi detineantur. Absentes enim nautae semper spatio dierum navem Vienna (citius autem adhuc Gremsio) Hallam reverti, et sic cum navis, denuo descendere possunt. Idem hoc per cursorem proprium humilime significare et ob mutationem rogare volui, si forte cursor Caesarea Vestrae Maiestatis interim non advenisset. Et quamvis omni in loco Bavariae et Saliburgae scriptis nautus quaesierimus, eosque ante triduum expectaverimus, tamen extra omnem nostram opinionem nullas adhuc advenit. Misimus nihilominis et nos Cremsium velocem unam et in omnem eventum Viennam, ut nautae facilius ad nos redire compelluntur. Sed quoniam certi nihil inde sperare possumus, denuo, ut et in posterum, humilime Caesaream Vestram Maiestatem oro, dignetur huic mederi malo. Addo ut et Caesarea Vestra Maiestas notitiam aliquam huius rei habeat, quales et quot naves milite et equis onustae Halla solverint, quod pedite onustae 44, equis vero 34 bonis vero 4. Et sic in universum 86. Et statim secuti sunt 6335 pedites paucique equites, tenore adjacentis scripti, qui sub initium huius mensis Halla sunt expediti. Hinc Caesarea Vestra Maiestas coniicere clementissime poterit, debitae diligentiae nihil esse intermissum, nam omnes hae naves ab exteris ad nos transportatae sunt, cum in his partibus navium commertia minime vigeant, nec etiam haberi possint vel acquiri. Et reperiuntur adhuc naves, quibus equi 1000 et 6000 pedites contenturi possent, in vi defectus nautarum obstaret. Reticendum etiamnon est, quod vice capitaneus Sforza,[26] cum domino archiepiscopo Matheverio[27] operam suam strenue locarit, multumque sudarit, nec ullam oportunitatem neglexerit, quin et ipse oravit humillimam eique inclinationem, quam in expediendo hoc milite gerit, ut Caesarea Vestra Maiestas referemus. Quantum militis Hallae adhuc supersit, Caesaream Vestram Maiestatem celare noluimus. Heri enim domini Flaminii Delphini capitaneus aulae[28] cum ducentis et quinquaginta aliquot equitibus, et quinque signis (quorum duo scilicet hastatorum, reliqua archibusiorum) Hallam est ingressus. Insignis miles, optimos habens equos. Iste miles cum signis aliorum tribus cras Deo favente naves conscendet. Hodie etiam 1600 peditum, triaque signa, quorum viribus nulli hactenus fuerunt pares, e Hallis in naves sunt locati. Crastina luce dominus generalis capitanei 15 muli, centumque e comitatu equi, ipseque generalis vigesimo septimo huius mensis die 3 qui est dominicus cum ducentis, plus minus praecipuis tamen, media ex parte hastatis, aliis vero archibu-

[26] Ascanio Sforza alkapitány.

[27] Nem világos, kire gondolnak. A területileg illetékes Wolf Dietrich von Raitenau (1587–1612) salzburgi érsek volt.

[28] Flaminio Delfino kapitány, a pápai lovasság egyik főtisztje.

sitis, equitibus praecipuisque aliis dominis huc appulsu nis expectatur. Omnipotens Deus suam largiatur gratiam, ut omnes bene expediantur, nec diu hic detineantur, de qua re sane non dubitaremus, nisi defectus nautarum aliquantulum nos terreret. Quandiu vero dominus generalis Hallae sit commoraturus, nobis haud constat, id saltem coniicere licet, quod non Pragam sed Viennam versus secundo flumine iter sit instituturus. Haec Caesarea Vestra Maiestas iuxtu ad nos clementissimus missum proximum mandatum celare nequaquam debuimus. Quare nos etiam Imperiali Vestrae gratiae atque clementiae humillime commendamus. Datum Oeniponti 21 Julii anno 1595.
Caesareae Vestrae Maiestatis
humillimus atque obedientissimus

N.[29] praeses, regens, cameraeque consiliarius Superioris Austriae

Jelzet: Archivio Segreto Vaticano, Fondo Borghese III, vol. 96F, vol. 133v – másolat.

2.
Feljegyzés II. Rudolf császár számára a pápai csapatok létszámáról

Áttekintés a július 1. és 20-a között Hallba megérkezett és mustrára jelentkezett pápai csapatok létszámáról és tisztjeiről. 20-án megérkezett a mantovai kontingens Carlo Rossi parancsnoksága alatt. Ugyanezen a napon jött meg a pápai lovasság is, amelyből két zászlóaljat lándzsával, három zászlóaljat arkebúzzal szereltek fel.

Catalogus totius militiae Ithalicae cuius pedites et equites anno 1595 Halam in Tyroli sitam advenerunt, et hinc navibus in Hungariam per aquas delati sunt

Primum
Pedites. Primo die Julii anni 95 duo vexilla peditum advenerunt quorum ductores nominantur Franciscus Antonius Schalamonte cavaliero et dominus Fabius Gallus ambo vexilla in lustratione et delectu praestantes continere invecta sunt.

Quinto Julii iterum duo vexilla peditum 339 viros advenerunt. Horum ductores sunt colonellus Pietrus Symoni da Thesa, et Hector Gratianus Perugia ambo vexit.

[29] Valószínűleg a másolás során maradtak le az aláírások, illetve helyettesítették a neveket egy „N" betűvel. Mivel a levél a felső-ausztriai kormányzat nevében íródott, ezért adtam meg így a levélíró nevét a címzésben. A tartomány helytartója (*Landeshauptman*) ekkor Hans Jacob Löbl, Freiherr von Greinburg, a *Landesoberst* Weikart Freyherr von Pollheim volt. A felső-ausztriai kamara ekkor tudomásom szerint külön nem, hanem összevontan működött az alsó-ausztriaival, amelynek elnöke Ludwig von Hoyos volt.

In lustratione et delectu item fortes continent, qui 7 Julii hinc discesserunt 394 viros.
Sexto Julii advenerunt tria vexilla peditum cum capitaneis, Lazaro de Magona, Julio Bassa cavaliero de Malta et Flaminio de Frusculono, horum trium etiam viri inventi sunt, praestantes et numero 567 qui omnes 8 Juli sunt profecti.
Septimo Julii advenerunt quatuor vexilla peditum quorum primi capitaneus Ambrosius Grassus de Muntenova, secundi comes Rizardus de Pepolli, tertii Caspar Rucherius, postremi Sylvius Albergatti. In quorum etiam lustrat et delectu praetantes numerati sunt viri. 736 quoque 9 Julii illinc navigarunt.
Octavo item Julii advenerunt duo vexilla peditum quae capitaneos habent, Versinginum Tomasinum cavaliero di Malta, et Raphaelem Torelli da Vanno, viros vero praestantes 289. Qui 10 Julii hinc discesserunt.
Nono Julii advenerunt tria vexilla peditum Primi est capitaneis Julius Salvi di Rossino, secundi Visazoni, et tertii Cyprianus Anci dei cavalier de Malta, quae tria vexilla item ex fortibus numerati 567 viris constant. Discesserunt 11 Julii.
Rursus 10 Julii advenerunt 2 vexilla peditum horum capitanei nominantur Marcus Antonius Fanturi, et Alexander Desso cavaliero di Malta. Haec item fortes viros 394 habent. Qui 12 Julii hinc discesserunt.
Undecimo Julii duo iterum vexilla peditum advenerunt cum capitaneis Friderico Guzo, et Camilio Nelli, quorum etiam fortes viri 332 numerati 13 Julii discesserunt.
Duodecimo Julii advenere quatuor vexilla peditum quorum capitanei recensentur, primi Lucius Otiwel, secundi Vincho Vinci, alii colonellus Viviano cavalier di Malta, quarti Carolus Leonzelli de Spoleto. Horum in delectu praestantes viri 717 numerati scilicet qui 14 julii discessi.
Decimo 3to Julii advenerunt rursum quatuor vexilla peditum cum capitaneis Sforza Nerri da Rimini, Ludovico Savino da Ferma, colonello Spiriti Spirit da Viterno et Hostilio Carafa da Valeter. In horum lustratione fortes viri numero 557, inventi 15 Julii hinc discessi.
Decimo quarto Julii tria peditum vexilla advenerunt, quorum primi capitaneus colonellus Zuanni Sarzi de Fana, Aherius Caelius Parisanus de Aschuli, postremi Baptista dell Salle de Aravena est, quorum trium praestantes 515 viri in delectu numerati. Hinc 16 Julii naves conscenderunt.
Decimo 5to Juli advenerunt peditum vexilla tria. Cum capitaneis Amicho Amicii de Maurut, et Ambrosio Adamo de Fecino. In quorum lustratione praestantes numerati 392 viri inventi. Hinc 17 Julii profecti sunt.
Decimo sexto duo advenerunt vexilla peditum cum capitaneis Francisco Bruencors da Fams, et Julio Gualtieri de Fierontino. Haex in lustratione inventa sunt fortes viros 325 continere, qui 18 Julii illinc discesserunt.
Decimo 7to advenit vexillum unum cum capitaneo Celzi(!) Celzi Romano, quod in lustratione fortes 147 viros habere repertum, illinc 19 Julii navigavit.
Decimo 9° advenere peditum vexilla tria, quae capitaneos habent Giovanni Battistam de Rendena, Hieronymum Fuschoni da Ravena, et capitaneum de la

compagnia Aschanigno Sforza. Et viros 607 praestantes, qui omnes hinc 21 Julii discessere.
Postremo Julii 20 advenerunt duo peditum vexilla, quorum capitanei sunt Fridericus Moroneus de Forma, et Vizentius Rosata. Haec continent in delectu lustratos praestantes 245 viros, qui item Julii hinc discesserunt.

Pedites mox dunt secutae equitum turmae

Equites. Quarum prima fuit Mantuana, quae anno 95 20 initio Julii Halam pervenit, cum 3 cornetti vestita coloribus rubro, flavo, et puniceo, omnes tres archibusieri, tota ex fortibus viris constat. Eius generalis est signor Carolus di Rossi comes de Santsegundo capitaneus, Rosa de Mantua, et Piero de Tasal. Omnes eodem Julii illinc discesserunt.
Hoc praedicto 20 Julii advenit Romanus equitatus, cuius duo cornetti vestiti fuere caeruleo, duo cornetti albo, et unquam cornetti rubro. Sub hoc continentur duo vexilla lanceas gestantium, et tria vexilla archibusierorum. Eique capitaneus domine Dominus Flaminius, Telsinus Romanus habet duo cornetti, unum lanceatorum, alterum archibusierorum, colore caeruleo ambo vestiti, aliorum 3um cornetti capitanei vocantur, Zuanni Paulo da Spello, Doder Dardes de Casalnovo, et Vicenzo Parisan de Aschuli. Hic equitatus omnis in lustratione probatus ob fortitudinem, Julii hinc discessit equorum, summa 260.

Jelzet: Archivio Segreto Vaticano, *Fondo Borghese III, vol. 96F, fol. 132–133r – másolat.*

Tamás Kruppa

THE DEPLOYMENT OF THE PAPAL ARMY TO THE HUNGARIAN THEATRE IN 1595
An example of transport difficulties from the early modern period

The paper presents a less researched side of the Papacy's role in the Long Turkish War. In 1595 Pope Clement VIII decided to send an army of 10 000 men to the Hungarian theater under the command of Gianfrancesco Aldobrandini because of the fall of Győr. This meant a major challenge for the Papal administration and the Camera Apostolica. As the Papal army wanted to be deployed in the central area

of the Hungarian Kingdom, they used the traditional northern way from the possible two routes. Through Austria, the troops and equipment were transported by river from Hall to Vienna. However, there was a problem with the lack of adequate number of transport vehicle and staff, which the Austrian authorities should have provided. Thus, they coped the task with great difficulty. The published documents provide detailed and accurate information regarding the number and structure of the Papal Army.